

De personale keuze bij de parlementsverkiezingen van 17 april 1977 *

door Mark DEWEERDT,
in samenwerking met de Afdeling Politologie
van de KU - Leuven

★

I. Het gebruik van de voorkeurstem.

Iets meer dan de helft van het Belgisch kiezerskorps heeft bij de parlementsverkiezingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 17 april 1977 zijn voorkeur voor een bepaalde kandidaat laten blijken. Van de 5.575.062 geldige stemmen werden er 2.801.974 of 50,26 % op de titelvoerende kandidaten uitgebracht. Meteen bereikte het voorkeurstemmenaantal, zowel in absolute als in relatieve cijfers, een nieuw (voorlopig ?) rekord en vertegenwoordigt het voor het eerst sinds 1919 meer dan de helft van het totale aantal stemmen (tabel I).

Ten opzichte van 1919 is het absolute aantal voorkeurstemmen bijna vertienvoudigd (+ 872,68 %) en het relatieve aantal meer dan verdrienvoudigd (+ 204,65 %). Deze evolutie is echter niet rechtlijnig verlopen (1). Na een geringe stijging van 1919 tot 1929 en een sterke

* De cijfergegevens van de verkiezingen van 1977 zijn afkomstig van de desbetreffende processen-verbaal, die bereidwillig ter inzage werden gesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Wij betuigen hiervoor onze oprechte dank. Eventuele verschillen tussen onze gegevens en deze vermeld in het artikel van W. Fraeys, zijn het gevolg van het gebruik van ander basismateriaal : de berekeningen van de heer W. Fraeys steunen op de officieuze verkiezingsresultaten. Een aantal onnauwkeurigheden in de processen-verbaal kon door ons worden gekorrigeerd. Gegevens betreffende de verkiezingen vóór 1977 zijn overgenomen uit W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel, 1967*, blz. 270-279, en uit *De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974*, Dokumentatiebundel nr 2, Afdeling Politologie van de KU Leuven. Voor een aantal andere gegevens werd geput uit niet-gepubliceerde documentatie van de Afdeling Politologie van de KU Leuven.

(1) Een uitvoerige beschrijving hiervan in : W. DEWACHTER, *op. cit.*, blz. 274-275.

toename in de periode 1929-1939, bracht de Tweede Wereldoorlog een breuk in de stijgingstrend mee. Na de daling van 1950, ging het gebruik van de voorkeurstem, de verkiezingen van 1958 uitgezonderd, pijlsnel de hoogte in. Gaven de verkiezingen van 1974 nog een toename met 4,10 procentpunten te zien, bij de verkiezingen van 17 april 1977 tekent zich een stabilisering af. Het absolute aantal voorkeurstemmen bij de Kamerverkiezingen klom, onder invloed van de stijging van het aantal

TABEL I
De personale keuze bij de parlementsverkiezingen sinds 1919

Verkiezing	Kamer		Senaat	
	Absoluut	%	Absoluut	%
1919	288.068	16,36	151.754	9,62
1921	300.875	15,57	163.975	8,80
1925		(*)	233.725	11,51
1929	369.235	16,55	249.525	11,45
1932	481.000	20,59	344.428	15,04
1936	557.861	23,61	425.871	18,52
1939	639.271	27,33	495.725	21,64
1946	535.189	22,62	415.404	17,76
1949	1.146.496	22,78	914.879	18,36
1950	1.007.486	20,38	778.499	15,84
1954	1.362.463	26,40	1.048.099	20,50
1958	1.386.187	26,14	1.081.997	20,57
1961	1.737.393	32,99	1.326.781	25,39
1965	2.023.118	39,04	1.656.919	32,38
1968	2.151.621	41,55	1.736.896	33,97
1971	2.415.967	45,74	1.957.468	37,56
1974	2.620.951	49,84	2.092.155	40,35
1977	2.801.974	50,26	2.244.221	40,65

(*) Gegevens over de Kamerverkiezingen van 1925 zijn niet beschikbaar.

geldige stemmen met ruim 300.000 eenheden, weliswaar met 181.023 de hoogte in (+ 6,91 %), maar in procenten uitgedrukt betekent dit een toename van slechts 0,42 procentpunten (+ 0,84 %).

Bij de Senaatsverkiezingen werd de voorkeurstem door vier kiezers op de tien gebruikt. Van de 5.521.176 geldige stemmen zijn er 2.244.221 of 40,65 % op de titelvoerende kandidaten uitgebracht. Ook hier vertegenwoordigen de voorkeurstemmen de hoogste absolute en relatieve score sinds 1919 (tabel I).

De Senaatsverkiezingen hebben sinds 1919 telkens een lager aantal voorkeurstemmen dan de Kamerverkiezingen opgeleverd. Tot 1965 bedroeg dit verschil ongeveer 6 %, sinds 1968 ca. 8 % en in 1977 bijna 10 %. Als verklaring voor het lager aantal voorkeurstemmen bij de Senaatsverkiezingen, wees W. Dewachter op het triviale feit dat er minder

kandidaten zijn voor de Senaat dan voor de Kamer (2). Omwille van dit verklaringsgegeven wordt bij de behandeling van de voorkeurstemmen naar arrondissement en naar partij enkel over de voorkeurstemmen bij de Kamerverkiezingen gesproken.

II. De voorkeurstemmen naar arrondissement en provincie.

Het gebruik van de voorkeurstem vertoont opmerkelijke verschillen van het ene arrondissement tot het andere en van de ene provincie tot de andere (tabellen II en III) : in Oudenaarde, Aarlen — Marche-en-Famenne — Bastenaken, Neufchâteau — Virton, Tongeren — Maaseik en Hasselt brachten op 17 april 1977 tweemaal zoveel kiezers als in Bergen een voorkeurstem uit.

De gebieden met veel voorkeurstemmen zijn, voor wat de verkiezingen van 1977 voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers betreft, de provincie Luxemburg met een uitloper in het arrondissement Dinant-Philippeville, Limburg met een uitloper in het arrondissement Leuven, de arrondissementen Oudenaarde, Aalst, Dendermonde, Kortrijk en Brugge. Gent-Eeklo, Roeselare-Tielt, Veurne-Oostende-Diksmuide en Doornik-Aat-Moeskroen geven een gemiddeld percentage voorkeurstemmen te zien. Een matig tot gering gebruik van de voorkeurstem komt voor in de provincie Antwerpen met een uitloper in het arrondissement Sint-Niklaas, de provincie Luik, de arrondissementen Brussel, Nijvel, Namen en Ieper, de provincie Henegouwen (behalve Doornik-Aat-Moeskroen).

In een aantal gevallen vormt de arrondissementsgrens de grens tussen gebieden met een sterk resp. matig gebruik van de voorkeurstem. Dit houdt uiteraard verband met het feit dat de aantrekkingskracht van de kandidaten beperkt blijft tot het arrondissement, daar de voordracht van kandidaten arrondissementeel gebeurt. De hoge score van het arrondissement Antwerpen in vergelijking met vorige verkiezingen, kan goeddeels worden verklaard door het grote aantal naamstemmen van L. Tindemans. Oudenaarde dankt zijn eerste plaats grotendeels aan het « voorkeurstemmenduel » tussen H. de Croo en J. Verroken. Toch is het opvallend dat er talrijke gevallen zijn waar de gebieden met een zelfde mate van voorkeurstemmen de arrondissementen-, en zelfs de provinciegrenzen, doorkruisen. Voorbeelden hiervan zijn Limburg, het centrale deel van de beide Vlaanderen, de Borinage en de Ardennen. Een verklaring hiervoor is te vinden in de lokalisatie van de partijstemmen.

(2) W. DEWACHTER, *op. cit.*, blz. 274.

TABEL II
De voorkeurstemmen naar arrondissement (Kamer)*

Arrondissement	1961	1965	1968	1971	1974	1977
Antwerpen	22,35 (25)	25,88 (28)	31,87 (25)	35,92 (24)	43,25 (22)	48,97 (17)
Mechelen	23,77 (23)	28,66 (23)	34,42 (20)	42,62 (18)	44,51 (19)	43,97 (21)
Turnhout	16,45 (30)	26,46 (26)	34,17 (27)	42,04 (19)	47,78 (18)	40,73 (25)
Gent-Eeklo	25,84 (21)	34,48 (21)	41,40 (16)	48,31 (15)	53,41 (13)	51,62 (12)
Dendermonde	34,50 (12)	38,19 (17)	38,34 (18)	49,34 (13)	54,91 (9)	56,26 (9)
Oudenaarde	44,63 (8)	48,88 (9)	53,60 (5)	68,44 (1)	69,19 (3)	69,96 (1)
Sint-Niklaas	21,81 (27)	29,72 (22)	33,25 (24)	41,61 (20)	42,04 (24)	40,91 (24)
Aalst	49,19 (1)	55,83 (5)	55,76 (4)	64,48 (4)	66,65 (4)	63,77 (6)
Brugge	47,56 (4)	50,15 (8)	44,85 (12)	53,21 (10)	58,32 (7)	53,96 (11)
Kortrijk	33,83 (13)	41,64 (14)	42,23 (13)	51,53 (11)	53,57 (12)	54,63 (10)
Veurne- Oostende- Diksmuide	46,05 (7)	51,76 (7)	49,99 (10)	55,02 (7)	53,02 (14)	50,23 (14)
Rooselare-Tielt Ieper	28,50 (19)	35,78 (19)	41,81 (15)	48,17 (16)	49,95 (16)	51,38 (13)
Hasselt	30,35 (17)	41,81 (13)	41,39 (17)	45,62 (17)	43,85 (21)	38,91 (29)
Tongeren- Maaseik	49,00 (2)	58,29 (3)	56,14 (3)	65,07 (2)	71,31 (1)	66,38 (5)
Leuven	46,16 (6)	59,72 (1)	60,05 (1)	65,03 (3)	64,22 (5)	66,53 (4)
Brussel	46,60 (5)	44,01 (12)	46,32 (11)	54,03 (8)	53,85 (11)	59,54 (8)
Nijvel	30,13 (18)	48,13 (11)	50,84 (9)	48,41 (14)	52,64 (15)	49,21 (16)
Bergen	31,74 (15)	40,01 (16)	37,88 (19)	34,40 (25)	40,29 (26)	42,62 (22)
Charleroi	19,39 (29)	20,19 (30)	22,22 (30)	25,15 (30)	27,83 (30)	32,85 (30)
Zinnik	23,05 (24)	28,26 (25)	30,58 (26)	32,13 (28)	38,35 (27)	40,38 (26)
Thulin	27,04 (20)	28,33 (24)	30,49 (27)	32,49 (27)	37,68 (29)	40,38 (27)
Doornik-Aat- Moeskroen	22,21 (26)	23,07 (29)	25,92 (29)	29,72 (29)	32,18 (29)	40,08 (28)
Luik	25,56 (21)	36,20 (18)	35,00 (21)	40,12 (23)	43,88 (20)	49,36 (15)
Hoei-Borgworm	21,04 (28)	26,12 (27)	28,11 (28)	34,39 (26)	40,90 (25)	42,49 (23)
Verviers	32,32 (14)	42,79 (15)	37,28 (20)	40,99 (21)	48,84 (17)	47,84 (19)
Aarlen-Marche- en-Famenne- Bastenaken	31,66 (16)	34,81 (20)	42,20 (14)	40,58 (22)	42,80 (23)	47,53 (20)
Neufchâteau- Virton	40,80 (10)	59,35 (2)	59,50 (2)	63,24 (5)	69,88 (2)	68,30 (2)
Namen	41,70 (9)	48,26 (10)	52,68 (6)	59,09 (6)	62,02 (6)	67,37 (3)
Dinant- Philippeville	38,41 (11)	52,03 (6)	50,96 (8)	50,00 (12)	54,89 (10)	48,96 (18)
	48,46 (3)	56,89 (4)	52,21 (7)	53,51 (9)	55,64 (8)	61,56 (7)

* Er moge aan herinnerd worden dat een aantal arrondissementen sinds 1961 wijzigingen qua grootte heeft ondergaan (vastlegging van de taalgrens; samenvoeging van gemeenten in 1977). (in % van het totale aantal geldige stemmen; tussen haakjes de rangorde van elk arrondissement).

Gebieden met een hoog voorkeurstemmengebruik zijn deze waar de CVP en de PSC veel stemmen behalen (Limburg, Luxemburg). Daar waar de PSB en de PCB hun beste resultaten boeken (Henegouwen, Luik) ligt het gebruik van de voorkeurstemmen veel lager. Het differentieel gebruik van de voorkeurstem naar de partijen toe, waarover verder wordt gehandeld, is daar zeker niet vreemd aan.

Ten slotte dient nog opgemerkt dat de lokalisatie van het gebruik der voorkeurstemmen niet conjunctureel gebonden is. Hoewel de rangorde

TABEL III
De voorkeurstemmen naar provincie (Kamer)*

Provincie	1961	1965	1968	1971	1974	1977
Antwerpen	21,55 (9)	26,52 (9)	32,80 (8)	38,43 (7)	44,70 (7)	46,32 (7)
Brabant	42,19 (3)	45,76 (4)	48,67 (4)	47,94 (6)	51,50 (6)	50,46 (6)
Henegouwen	23,21 (8)	28,05 (8)	29,51 (9)	32,48 (9)	36,89 (9)	41,02 (9)
Limburg	47,52 (1)	59,03 (1)	58,16 (1)	65,44 (1)	67,69 (1)	66,46 (2)
Luik	25,52 (7)	30,93 (7)	32,95 (7)	36,95 (8)	42,68 (8)	45,55 (8)
Luxemburg	41,21 (4)	54,45 (2)	56,47 (2)	61,40 (2)	66,39 (2)	67,89 (1)
Namen	42,26 (2)	53,86 (3)	51,43 (3)	51,31 (5)	55,17 (4)	53,52 (4)
Oost-Vlaanderen	32,84 (6)	39,93 (6)	43,83 (6)	52,57 (3)	56,04 (3)	54,68 (3)
West-Vlaanderen	37,57 (5)	44,42 (5)	44,28 (5)	51,34 (4)	52,84 (5)	51,38 (5)

* Er moog aan herinnerd worden dat enkele provinciegrenzen sinds 1961 wijzigingen hebben ondergaan (vastlegging van de taalgrens; samenvoeging van gemeenten in 1977).
(In % van het totale aantal geldige stemmen; tussen haakjes de rangorde van elke provincie).

van de ene verkiezing op de andere verschillen vertoont, kan toch een aantal konstanten worden vastgesteld. Zo blijkt uit tabel II de traditioneel hoge score van Oudenaarde, Aalst, Hasselt, Tongeren - Maaseik, Aarlen - Marche-en-Famenne - Bastenaken en Neufchâteau - Virton. Bergen, Thuin, Zinnik en Charleroi boeken daarentegen sinds 1961 de laagste scores. Terloops kan er op gewezen worden dat het maximale gebruik van de voorkeurstem sinds 1961 voorkwam in 1974, toen 71,31 % van de Hasseltse kiezers een naamstem uitbracht. Het gebruik was het laagst in het arrondissement Turnhout bij de verkiezingen van 1961 (16,45 %).

III. De voorkeurstemmen naar politieke partij.

De mate waarin de kiezers een voorkeurstem uitbrengen verschilt van partij tot partij. Deze vaststelling geldt niet enkel voor de verkiezingen van 1977, zij is merkbaar sinds 1919 (tabel IV).

Op 17 april 1977 stemde het liberale kiezerskorps het meest van alle per voorkeur, namelijk voor 59,51 %. Daarmee wordt het kristen-demokratische kiezerspubliek van de eerste plaats, die het sinds 1965 bekleedde, verdrongen, hoewel zijn voorkeurstemmengebruik (58,31 %) niet erg veel verschilt van dat der liberale kiezers. Op de derde plaats komt de Volksunie, wier kiezers voor iets meer dan de helft (51,83 %) een voorkeurstem uitbrachten. Op een respectabele afstand van de VU komt het kiezerskorps van de BSP-PSB (39,70 %), gevolgd door de FDF/RW-kiezers (36,84 %). Met 30,14 % voorkeurstemmen komt de KPB-PCB op de zesde plaats.

De stemmen van de andere partijen zijn voor 36,73 % voorkeurstemmen. Voor de belangrijkste onder hen is dit percentage: Partei der

Deutschsprachigen Belgier (PDB) : 58,07 ; RAL : 44,00 ; AMADA : 35,07 ; de Ecologie-lijsten in Wallonië en Agalev in Antwerpen behalen 25,74 % voorkeurstemmen. De voorkeurstemmenpercentages voor de verscheidene partijen volgen in hun evolutie getrouw het algemeen evolutieschema : lichte stijging van 1919 op 1929, sterke stijging van 1929 op 1939, aanzienlijke daling tot 1950, om vanaf dat keerpunt en tot 1974 zeer sterk toe te nemen. De stagnering van het totale aantal voorkeurstemmen bij de verkiezingen van 1977 is de resultante van een procentuele daling van het voorkeurstemmengebruik bij CVP-PSC, FDF/

TABEL IV

Evolutie van de voorkeurstemmen naar partij
(Kamer van volksvertegenwoordigers ; in procenten)

Verkiezing	Katholieken	Socialisten	Liberalen	Vlaams Nationa- listen	FDF-RW	Kommu- nisten
1919	24,53	6,51	20,26	10,03		
1929	23,27	6,54	25,45	15,62		10,29
1939	38,08	12,88	31,78	28,74		14,05
1950	26,80	10,40*	26,54*	(a)		9,68
1958	32,21	14,46*	36,78*	28,49		12,25
1961	42,05	19,06	46,76	32,57		17,42
1965	47,53	27,25	46,43	39,45	27,29**	21,14
1968	53,98	28,32	50,23	38,08	25,48	20,10
1971	58,13	36,18	54,88	45,48	26,06	27,73
1974	61,72	39,24	57,20	48,40	38,45	31,21
1977	58,31	39,70***	59,51	51,83	36,84***	30,14

* Omwille van de socialistisch-liberale verkiezingskoalitie in Limburg en Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincies.

** Hierin zijn verrekend de voorkeurstemmen van het FDF in het kiesarrondissement Brussel (31,77 %), van het Front Démocratique Wallon in Nijvel (40,18 %), van het Front Wallon in alle arrondissementen van de provincie Henegouwen (17,96 %) en van de Parti Wallon des Travailleurs in de arrondissementen Luik en Verviers (20,65 %).

*** Omwille van de koalitie tussen PSB en RW in Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincie.

(a) Percentage van de Vlaamse Concentratie in 1949 : 40,50. De 8.238 voorkeurstemmen van Van Dieren in Brussel vertegenwoordigen hiervan 7,93 %.

RW en KPB-PCB, en een stijging bij BSP-PSB, PVV-PRLW-PL en VU. De globale stijgingstrend kwam bij de diverse partijen niet in dezelfde mate aan bod. Waar de socialistische kiezers in 1919 bijna vier maal minder dan de katholieke per voorkeur stemden, doen zij dit in 1977 slechts ongeveer 1,5 keer minder. Toch blijft het verschil tussen de BSP-PSB en de PVV-PRLW-PL, CVP-PSC en VU, wier kiezers voor meer dan de helft een voorkeurstem uitbrengen, nog aanzienlijk. Deze vaststelling geldt ook voor FDF/RW en KPB-PCB. Laatstgenoemde kon overigens slechts een miniem deel van haar achterstand inlopen.

IV. De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen.

Zoals bij vorige parlementsverkiezingen het geval was, publiceerden de meeste kranten na 17 april 1977 een « hitparade » van de parlementsleden op basis van het aantal behaalde voorkeurstemmen. Reeds in 1967 heeft W. Dewachter er op gewezen dat de *absolute aantallen* voorkeurstemmen een slechte indicator van voorkeur zijn (3). Zij laten de grootte van het arrondissement, de grootte van de partij en de respectieve sterkte van de partijen in de verscheidene arrondissementen volledig doorspelen, daar waar deze konstant zouden moeten worden gehouden. Terecht schrijft *Knack*: « Te lang hebben de mensen zich blind gestaard op absolute aantallen voorkeurstemmen » (4). Minder gerechtvaardigd is de bewering: « Waarnemers (...) vergelijken nu plichtsgetrouw het aantal opgehaalde voorkeurstemmen van iemand, met het aantal uitgebrachte stemmen in zijn arrondissement » (5). Hoewel *Knack* ook deze berekeningswijze in vraag stelt, wordt zij toch als grondslag gebruikt bij de opstelling van een lijst van de meest populaire politici. Deze rekenmethode dient nochtans te worden afgewezen.

Inderdaad, het in relatie brengen van de voorkeurstemmen tot het totaal aantal geldige *stemmen in het arrondissement*, houdt weliswaar rekening met het eerste bezwaar tegen het gebruik van absolute aantallen (grootte van het arrondissement), maar blijft de voorkeurstemmen in de kleine partijen tot zeer gering in omvang herleiden, en de sterkte van de diverse partijen in het arrondissement veronachtzamen. Het percentage van de voorkeurstemmen tot het *arrondissementeel kiescijfer* van de partij ontkomt wel aan de drie bezwaren tegen het gebruik van het absoluut aantal voorkeurstemmen, maar schenkt ook geen volledige bevrediging. Deze werkwijze houdt immers geen rekening met de sterkere binnenpartijdige competitie om de voorkeurstemmen in de grote kiesarrondissementen, met de grotere sociale afstand tussen kandidaat en kiezer in de grote arrondissementen en met het machtsaspect van een groot aantal voorkeurstemmen.

Omdat ook een rangordekombinatie van absolute en relatieve cijfers te veel aan informatie verliest om nuttig te kunnen worden gebruikt, zocht W. Dewachter naar een combinatie van absolute en relatieve cijfers, die wel de voordelen maar niet de nadelen van deze cijfers inhoudt. Deze werd grotendeels gevonden in de 500-voorkeurschaal.

(3) W. DEWACHTER, Over het rekenen met de voorkeurstemmen in de wetgevende verkiezingen, in *Política*, 1967, 3, blz. 205-217. Dit artikel geeft een omstandige uiteenzetting van de hier ontwikkelde beschouwingen en de voorgestelde rekenmethode.

(4) *Knack*, 27 april 1977, blz. 18.

(5) Idem.

Volgens deze berekeningswijze wordt de schaalwaarde van de kandidaten als volgt vastgesteld :

$$\text{Schaalwaarde} = \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat}}{500} + \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat} \times 100}{\text{arrondissementeel kiescijfer van de partij}}$$

Een soortgelijk meetinstrument is de 1000-voorkeurschaal, waarbij het absoluut aantal voorkeurstemmen niet door 500 maar door 1000 wordt gedeeld. Op basis van de verkiezingsuitslagen van 10 maart 1974 werden korrelaties berekend tussen de resultaten van de 500- en de 1000-voorkeurschaal enerzijds en de grootte van het kiesarrondissement en de elektorale sterkte van de partij anderzijds.

Het resultaat ervan is hieronder aangegeven.

	Voorkeurschaal	
	500	1000
Grootte van het kiesarrondissement . . .	— 0.16	— 0.26
Elektorale sterkte van de partij . . .	— 0.15	— 0.27

In geen van beide schalen zijn, blijkens deze berekeningen de grootte van het kiesarrondissement en de elektorale sterkte van de partij volledig konstant gehouden. Groot is de fout echter niet, gezien de kleine waarde van de korrelatiecoëfficiënten voor de 500-voorkeurschaal. Deze houdt duidelijk meer variabelen konstant dan de 1000-voorkeurschaal en is bijgevolg te verkiezen, hoewel zij — althans volgens de cijfers van 1974 — een licht boni blijkt te geven aan de kleine partijen, gezien de negatieve korrelaties met de grootte van het arrondissement of partij.

Een rekenkundig en statistisch perfekt meetinstrument is de 500-voorkeurschaal zeker niet. Haar belangrijkste argument is dat zij duidelijk heel wat beter is dan de tot nog toe bestaande en gebruikte metingen. Een bijkomend voordeel is dat zij vergelijkingen toelaat naar verschillende soorten verkiezingen en naar tijd.

In tabel V zijn de op 17 april 1977 verkozen leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (aangeduid met de letter K) en de rechtstreeks verkozen senatoren (aangeduid met de letter S) gerangschikt naar hun schaalwaarde op de 500-voorkeurschaal. Om enige vergelijking met vorige verkiezingen mogelijk te maken, zijn in tabel VI de scores van de eerste twintig gerangschikten der parlementsverkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974 opgenomen (6).

(6) Een volledig overzicht hiervan in : *De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974.*

TABEL V

De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen

(K) L. Tindemans	325,01	(K) D. Claeys	60,75
(S) J. Chabert	160,81	(S) H. Lahaye	60,75
(K) W. de Clercq	133,54	(K) G. Monard	60,63
(K) W. Claes	121,73	(S) W. Jorissen	60,54
(K) W. Martens	120,38	(K) M. Plasman	59,83
(S) R. de Backer-Van Ocken	119,02	(K) L. Vansteenkiste	59,83
(K) Ch. Cornet d'Elzjus	107,20	(K) M. Remacle	59,68
(S) A. Humblot	106,96	(S) C. Smitt	59,63
(K) H. Schiltz	106,01	(K) V. Verberckmoes	59,40
(S) F. Vangronsveld	105,03	(S) W. Persyn	58,50
(S) M. Toussaint	103,03	(S) E. Cooreman	57,86
(K) P. vanden Boeynants	102,32	(S) Y. du Monceau de Bergendal	56,84
(S) E. Cuvelier	101,71	(K) A. Bertouille	56,77
(K) D. van Renterghem-D'Haeseleer	101,25	(S) J. de Graeve	56,35
(S) A. Lavens	93,62	(K) D. Coens	56,12
(K) H. de Croo	92,74	(K) L. Defosset	55,50
(K) M. Eyskens	90,92	(K) H. Boel	55,19
(K) J.P. Grafé	86,66	(K) A. Kempinaire	55,10
(S) J. Daems	84,74	(S) R. Vandekerckhove	54,97
(K) F. van Acker	83,88	(K) M. Bode	54,29
(K) J. Verroken	83,48	(K) W. Kulpers	53,94
(K) J. Lonsens	83,35	(K) L. Remacle	53,85
(K) M. Bourry	79,24	(S) R. Windels	53,52
(K) Fr. François	77,90	(S) G. Spitaels	53,25
(S) W. Verleysen	77,26	(K) A. Lernoux	52,79
(K) A. Califice	76,83	(K) M. Olivier	52,65
(S) H. Cugnon	75,68	(K) F. Grootjans	52,64
(S) Ch. Hanin	75,50	(K) G. Sprockeels	52,03
(K) J. Michel	74,35	(K) E. Vansteenkiste	51,52
(S) A. Lagasse	73,91	(K) P.H. Gendebien	51,37
(S) G. Mommerency	73,60	(S) J. van Offelen	51,36
(S) J. Pede	72,56	(K) M. Rutten	51,34
(S) M. Coppieters	72,01	(S) P. de Clercq	51,27
(S) W. Vernimmen	71,19	(S) A. Lagae	51,17
(K) R. van Elslande	70,92	(S) J. Gillet	51,16
(K) L. Dhoore	70,06	(K) L. Kelchtermans	50,85
(K) H. Simonet	70,00	(S) J. Bascour	49,52
(K) F. Colla	69,92	(S) G. Cudell	49,07
(K) Ch. Poswick	69,69	(S) E. Jeunehomme	49,04
(S) H. Hanquet	69,47	(K) R. Denison	48,65
(S) J. Ferir	69,20	(K) R. Bonnel	48,15
(S) G. Gramme	68,42	(K) M. Babylon	48,06
(S) C. de Clercq	68,08	(K) G. Boeykens	48,03
(S) E. Lacroix	68,02	(K) J. Dupré	48,02
(K) A. Damseaux	67,93	(K) H. Piarret	47,77
(K) E. Leburton	67,89	(K) M. Galle	47,42
(S) R. Vannieuwenhuyze	67,84	(K) G. Devos	46,48
(S) E. Vandersmissen	66,67	(S) I. Petry	45,67
(K) A. Laridon	65,57	(S) O. Carpels	44,99
(K) R. Gheysen	63,63	(K) G. Schyns	44,81
(S) J. Verhaegen	63,58	(K) G. Mundeleer	43,79
(K) L. Olivier	63,47	(S) J. van Canneyt	43,66
(K) L. Vanvelthoven	62,58	(K) P. de Keersmaeker	43,55
(K) R. Nols	62,56	(S) M. Vandewiele	43,44
(S) A. de Rore	62,26	(K) N. van der Eecken-Maes	43,37
(K) Ch. F. Nothomb	62,09	(K) P. van der Niepen	43,20
(S) M. van Herreweghe	62,07	(K) E. Knoops	43,03
(K) A. Cools	62,02	(K) A. de Winter	43,00
(K) J. Gol	61,61	(K) V. Anclaux	42,62
(K) J. Delhaye	61,42	(K) M. Wathélet	41,89

De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen (vervolg van Tabel V)

(K) W. Desaeyere	41,69	(K) Y. Yliffeff	28,66
(S) F. Delmotte	41,36	(S) O. van Ooteghem	28,45
(S) A. Boogaerts	40,94	(K) A. Ducobu	28,43
(K) V. Barbeaux	40,68	(K) A. d'Alcantara	28,24
(K) G. Nyffels	40,56	(K) L. de Grève	27,98
(K) R. Otte	39,44	(S) J. Hoyaux	27,70
(K) R. Urbain	39,10	(K) J. Somers	27,52
(K) R. Devos	38,81	(S) E. Duvieusart	27,38
(K) E. Vankeirsbilck	38,78	(S) M. Stassart	26,92
(K) J. Caudron	38,77	(K) P. Deschamps	26,82
(K) J. Valkeniers	38,66	(S) P. Bertrand	26,80
(K) Gh. Willems	37,98	(S) H. de Bruyne	26,64
(S) P. Mainil	37,60	(S) P. Akkermans	28,38
(S) C. Goor	37,26	(S) F. Vanderborght	26,31
(S) H. Parotte	36,80	(K) R. Gondry	26,23
(K) R. Hulet	36,26	(K) L. Outers	26,21
(K) O. de Mey	36,16	(K) L. Hurez	26,15
(S) F. Cuveller	36,15	(K) G. Mathot	25,87
(K) J. Poortmans	35,60	(K) J. van Dessel	25,50
(K) R. Jérôme	35,32	(S) J. Vergeylen	25,25
(K) W. Burgeon	35,03	(K) F. Tanghe	24,16
(K) L. Bauwens	35,00	(S) L. Lindemans	23,83
(K) G. Temmerman	34,90	(K) J. Ramaekers	23,32
(S) F. Houben	34,82	(K) L. Sels	23,27
(K) E. Desutter	34,09	(K) E. Flamant	22,94
(K) C. Moors	34,09	(S) A. Canipel	22,93
(K) A. Scokaert	33,92	(K) H.F. van Aal	22,76
(S) E. Lecocq	33,41	(S) H. Goemans	22,32
(K) A. Dequae	33,32	(S) M. Capoen	21,90
(S) M. Bury	32,93	(K) L. van Geyt	21,79
(K) L. Tobback	32,75	(K) B. Risopoulos	21,66
(K) R. Delizée	32,74	(K) R. Moreau	21,45
(S) L. Claes	32,71	(S) A. van Nevel	21,21
(S) R. Basecq	32,56	(S) F. Janssens	21,08
(S) A. de Muyter	32,56	(K) R. de Wulf	21,00
(K) A. van Lent	32,47	(K) A. Bertrand	20,46
(K) F. Baert	32,42	(K) P. Rouelle	20,35
(K) J. Picron	32,40	(K) M. Levaux	19,83
(S) J. de Seranno	32,35	(K) L. Tyberghien-Vandenbussche	19,80
(S) J. Kevers	32,17	(S) A. Poffé	19,35
(K) M. Vreven	32,08	(S) A. Verblst	19,20
(S) W. Calewaert	32,01	(K) P. van Grembergen	19,19
(S) P. de Stexhe	32,01	(K) R. Marchal	19,17
(K) E. Glinne	31,66	(K) A. Diegenant	19,15
(S) T. Smeers	31,34	(K) G. Desir	18,96
(K) A. Claes	30,92	(K) J. Adriaenssens-Huybrechts	18,68
(K) J. Belmans	30,88	(K) R. Uyttendaele	18,57
(K) L. Hanotte	30,57	(K) J. Defraigne	18,53
(K) E. Raskin*	30,36	(K) R. Peeters	18,42
(K) G. Verhaegen	30,34	(S) C. Verhasselt	18,14
(K) W. Geldolf	30,14	(K) A. Rutten	17,63
(S) L. Croux	29,82	(K) R. Beauthier	17,35
(K) J. Henckens	29,83	(S) J. Pirmolin	17,35
(K) F. Persoons	29,58	(S) A. Lagneau	17,18
(S) R. Gillet	29,30	(S) J. Dulac	17,05
(S) F. Boey	29,18	(K) K. Poma	16,47
(K) R. van Rompaey	29,13	(S) R. Dussart	15,87

* De heer Raskin nam ontslag als Kamerlid ten voordele van de heer J. Gabriëis (voorkeurstemmen-voet 52,09) en werd provinciaal senator.

De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen (vervolg van Tabel V)

(K) G. Pierard	15,66	(K) R. Steyaert	8,97
(K) P. de Vlies	15,56	(K) G. Delruelle	8,60
(K) P. de Kerpel	15,23	(S) M. Busiau	8,45
(K) J. Perdieu	14,90	(K) H. Brouhon	8,37
(K) A. Magnée	14,77	(S) L. Radoux	8,10
(K) J. Desmarets	14,68	(K) J. Mangelschots	8,06
(S) A. Meunier	14,61	(K) K. Blanckaert	7,95
(K) L. Danschutter	14,41	(K) E. Baldewijns	7,91
(K) A. Deneir	14,14	(S) M. Payfa	7,82
(S) L. Mathieu-Mohin	14,08	(K) F. Dupont	7,76
(K) P. Peeters	14,05	(K) B. Cools	7,17
(K) M. Harmegnies	13,75	(K) J. Colin	6,94
(S) F. Donnay	13,48	(K) G. Onkelinx	6,85
(S) Ch. Bailly	13,45	(K) A. Smets	6,70
(S) G. Turf-De Munter	13,39	(K) H. Deruelles	6,69
(S) R. Gijs	13,33	(K) S. Kubla	6,41
(S) Ch. Em. van de Put	13,25	(K) H. Weckx	5,82
(S) B. Maes	13,20	(S) M. Panneels-Van Baelen	5,81
(S) J. Lepaffe	13,19	(K) A. Baudson	5,79
(K) A. Coppieters	12,92	(K) G. Clerfayt	5,58
(K) A. Spaak-Danis	12,92	(K) J.M. Dehousse	5,39
(S) W. Leemans	12,65	(K) A. Degroeve	5,26
(K) L. Tibbaut	12,60	(K) F. Cauwenberghs	5,20
(S) M. de Padt	12,49	(K) T. Declercq	4,96
(K) L. Lenaerts	12,34	(K) Y. Biefnot	4,90
(K) M. Hansenne	12,12	(K) F. Helguers	4,81
(K) F. Hubin	11,97	(K) F. Swaelen	4,78
(K) C. Boerhaeve-Derycke	11,14	(K) A. van der Biest	4,55
(K) Ph. Maystadt	11,00	(K) J. van Cauwenberghe	4,40
(K) F. Demeulenaere-Dewilde	10,86	(K) A. Mook	4,40
(K) B. Anselme	10,84	(K) R. Mattheyssens	4,08
(K) R. Leclercq	10,72	(K) J. van Elewyck	4,04
(S) J. van den Eynden	10,34	(K) L. Detlège	3,96
(K) G. Brènez	10,30	(K) Cl. Dejardin	3,72
(K) H. Suykerbuyk	10,20	(K) G. Dielens	3,72
(K) F. Guillaume	10,17	(K) L. Bernard	3,13
(K) W. Demeester-De Meyer	10,11	(K) J. Demeyere	3,10
(K) L. van den Brande	9,60	(K) A. de Beul	2,96
(K) W. Content	9,73	(K) P. Havelange	2,91
(K) M. de Wewele	9,60	(K) G. Brasseur	2,64
(S) J. Wijninckx	9,20	(K) L. Hancké	2,55
(K) G. Schrans	9,15	(K) M. Malnguet-Banneux	2,10

Het onderzoek naar de determinanten van de voorkeurstemmen is nog onvoldoende ver gevorderd om min of meer sluitende verklaringen inzake de motivering van de voorkeurstem te geven. Factoren die een invloed kunnen hebben op het behalen van voorkeurstemmen zijn de sociale afstand, het aantal kandidaten, de lokale elektorale positie, de politieke activiteit, de persoonlijke propaganda, de partijpropaganda (eventueel tegen het gebruik van de voorkeurstem), politieke akkulturatie en rijpheid, participatie-moeheid, politieke socialisatie. Voor twee factoren is enig bewijsmateriaal voorhanden. Tussen het in 1970 door 69 Nederlandstalige leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers verstrekte dienstbetoon (uitgedrukt in zitdaguren per maand) en de door hen in 1971

TABEL VI

**De eerste twintig parlementsleden naar hun voorkeurstemmen
bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974
(meetinstrument : 500-voorkeurschaal)**

1961		1965	
(K) P.H. Spaak	145,6	(S) N. Hougardy	122,6
(K) P. vanden Boeynants	141,8	(K) L. D'Haeseleer	119,6
(K) L. D'Haeseleer	113,1	(S) O. Vanaudenhove	111,2
(S) O. Vanaudenhove	101,1	(K) P. vanden Boeynants	101,6
(S) A. Versé	74,5	(K) J. van Offelen	88,1
(S) M. van Hemelrijck	68,6	(K) P.H. Spaak	84,9
(S) E. Machtens	68,3	(S) M. Toussaint	77,1
(K) J. van Offelen	67,4	(S) H. Lahaye	77,0
(S) P. Nothomb	66,0	(S) J. Piers	76,0
(K) J. Evrard	64,3	(S) E. Cuvellier	71,2
(S) N. Hougardy	63,0	(K) J. Verroken	70,0
(K) J. Verroken	62,3	(S) A. de Clerck	65,6
(K) L. Martens	62,1	(S) G. de Paep	64,7
(S) A. Bogaert	61,1	(K) E. de Gent	64,3
(K) A. Saintraint	57,4	(K) F. Colla	63,1
(K) F. Vandamme	56,7	(S) G. Eyskens	62,9
(K) J. Piers	54,5	(K) E. Jeunehomme	60,6
(S) E. de Schaetzen	50,7	(K) D. Claeys	59,1
(K) J. Meyers	50,3	(S) R. Vreven	58,5
(K) E. Charpentier	48,7	(K) L. Martens	58,4
1968		1971	
(K) P. vanden Boeynants	281,10	(K) P. vanden Boeynants	154,94
(K) W. de Clercq	111,68	(K) W. de Clercq	140,09
(K) L. D'Haeseleer	109,47	(K) L. D'Haeseleer	121,46
(S) O. Vanaudenhove	106,39	(S) O. Vanaudenhove	112,67
(S) M. Toussaint	106,07	(S) F. Vangronsveld	105,85
(S) N. Hougardy	103,66	(S) M. Toussaint	94,87
(S) J. Piers	92,82	(S) A. Lagasse	93,61
(S) C. Héger	87,61	(S) E. Cuvellier	92,72
(K) J. Verroken	84,51	(K) W. Claes	92,53
(S) F. Vangronsveld	83,33	(K) L. Namèche	91,22
(K) J. van Offelen	82,43	(K) C. Hanin	89,96
(K) C. Poswick	79,15	(K) L. Tindemans	88,60
(S) P. Struye	77,63	(K) H. Simonet	86,73
(S) E. Cuvellier	73,19	(S) G. Eyskens	86,07
(S) A. Lagasse	69,18	(K) J. Verroken	85,19
(K) H. Simonet	67,98	(K) H. de Croo	84,30
(S) E. Machtens	66,97	(K) F. Vandamme	81,59
(K) H. de Croo	65,55	(S) W. Verleysen	77,26
(K) G. Devos	63,07	(K) J. de Saeger	76,70
(K) A. Humblot	61,56	(S) E. Machtens	75,17
1974			
(K) L. Tindemans	207,75	(S) E. Cuvellier	95,92
(K) W. de Clercq	168,80	(K) J.P. Grafé	94,65
(S) J. Chabert	147,28	(K) W. Martens	94,22
(K) W. Claes	132,45	(S) P. de Paepe	93,68
(K) P. vanden Boeynants	126,24	(K) H. de Croo	93,19
(K) L. D'Haeseleer	124,75	(S) J. Daems	89,21
(S) F. Vangronsveld	111,98	(S) C. Hanin	87,25
(S) H. Toussaint	104,64	(K) J. Verroken	87,07
(K) L. Namèche	101,60	(K) F. van Acker	84,98
(S) A. Lagasse	97,06	(K) P. Ghijsbrecht	84,59

behaalde voorkeurstemmen (uitgedrukt in de 500-voorkeurschaalwaarde) bestaat een korrelatie van + 0,46 (7).

Signifikanter is de relatie tussen de politieke positie en de behaalde voorkeurstemmen. Onderzoek op de resultaten van de parlementsverkiezingen van 7 november 1971 gaf daarvoor een korrelatiecoëfficiënt van + 0,61 te zien (8). Het feit dat in 1977 de eerste twintig gerangschikte voorkeurstemmenbehalers twaalf ministers of staatssecretarissen uit de periode tussen de verkiezingen van 1974 en 1977 (Tindemans, Chabert, De Clercq, De Backer, Cornet d'Elzuis, Humblet, Toussaint, Vanden Boeynants, Lavens, De Croo, Eyskens, Grafé) en drie partijvoorzitters (Martens, Claes, Schiltz) voorkomen, is een duidelijke illustratie van het impact van de politieke positie op het behalen van voorkeurstemmen.

Ten slotte dient nog te worden gewezen op het effect van de voorkeurstemmen. De konklusie van W. Dewachter in 1967, dat het kiezerskorps door het beperkt gebruik van de voorkeurstem zichzelf de macht ontzegt de volgorde van de kandidatenlijsten te wijzigen, is nog steeds geldig (9). Weliswaar kan het gebruik van de voorkeurstem niet meer zo beperkt als in 1967 worden genoemd (van 39,04 % in 1965 liep het op tot 50,26 % in 1977), maar de kiezer blijft zich de mogelijkheid ontzeggen uit de partijkandidaten de volksvertegenwoordigers en de rechtstreeks verkozen senatoren aan te wijzen. Inderdaad, niettegenstaande één op de twee uitgebrachte stemmen een voorkeurstem was, werd bij de verkiezingen van 17 april 1977 geen enkele volksvertegenwoordiger en geen enkele senator buiten de nuttige volgorde aangewezen (10). Wel kreeg in een aantal gevallen een lager gerangschikte kandidaat eerder een zetel toegewezen dan een hoger gerangschikte, doch het uiteindelijke resultaat bleef hetzelfde: de nuttige volgorde, als geheel, bleef behouden. Ook in het gebruik der voorkeurstem bevestigde de kiezer op 17 april 1977 de door de politieke elites samengestelde kandidatenlijsten.

Summary : The preferential vote at the general elections.

At the general elections, the Belgian voter has the possibility to bring out either a vote for a party (a liste-vote) or a vote for a candidate of

(7) M. DEWEERDT, *Funkties en disfunkties van het dienstbetoon door parlementsleden*, blz. 68. Eindverhandeling KU Leuven, 1975.

(8) Afdeling Politologie van de KU Leuven. *Het nut van een miljoenenpropaganda*, blz. 33.

(9) W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, blz. 158-166 en 277-279.

(10) Bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974 werden respectievelijk 5, 2, 4, 2 en 3 kandidaten buiten de nuttige volgorde verkozen.

the party (a preferential vote). At the general elections of April 17, 1977 for the House of Representatives the voters have voted for 50,26 % by preference, whereas for the Senate 40,65 % of them have done so.

The use of preferential votes is varying from one electoral district to another: from 69,96 % in the district of Oudenaarde to 32,85 % in Bergen. There is also a difference from one political party to another. The highest percentage is obtained by the PVV-PLP (liberal party) : 59,51 % ; the lowest by the KPB-PCB (communist party) : 30,14 %. The preferential votes individual candidates obtain differ widely, pointing out not only their popularity but also to a certain extend their political power.

